

Városmajor-utcai 30. számú házra, a következő felírást alkalmazhatná:
 »E ház helyén állott Kemény Zsigmond báró háza. A lángelkű regényíró
 s a nagyhatású politikai író és hírlapszerkesztő az élet harcában elfáradva,
 itt pihent meg 1870-től 1873-ig, innen indult szülőföldjére, Erdélybe, hogy
 ott találjon végső nyugvóhelyet.«

PAPP FERENC

P. SZATHMÁRY KÁROLY NAPLÓJA.

(Első közlemény.)

Dr. Móricz Miklósné Miskolczy Erzsébet, Szathmáry Aranka leánya, P. Szathmáry Károly unokája, nagyatyjának egy értékes kéziratát adományozta a sárospataki iskola könyvtárának. A kötet tartalma: 1863—1867 közti *Napló*, *Holudár lovag* és az *Asszony komédiája* c. műveinek ceruzával írt, nehezen olvasható kézírata; több töredék, egypár cím, talán tervezett művek nyomai; előfizetők névsora; fényképezési feljegyzések stb. Ebből most a *Napló* szövegét mutatjuk be, amely felöleli az író nagyenyedi tanári éveinek jó részét. Sok apró és helyi érdekű vagy sablonos feljegyzés van benne — pl. nagyon sok a vendéggjárás, a kártyázás, végtelen hosszuk a gyűlésezések; sokat sétál, kaszinózik, levelezik, órákat tart — ezek mint nem jellemző részletek itt elhagytuk. Sokszor volt beteg is az író. Amit azonban valami szempontból fontosnak találunk, azt meghagytuk. Nagybecsű feljegyzések ezek a regényíró irodalmi terveire, egy-egy munkája megszületésére, meséinek vajudására nézve. Kortörténeti jelentősége sem kevesebb, mert a kiegyezés előtti évek eszményeit és lelkivilágát tárják elénk egy jó megfigyelésű ember részéről, akinek kritikai megjegyzései is becsesek egy-egy irodalmi műről vagy eseményről — igaz, hogy többnyire epések s nem egyszer igazságtalanok. A helyesírásnak jelentőségnélküli régiességeit nem tartottuk meg.

1863.

Január hó. 1-én Bevégeztem «Kis halom» című novellámat, fotográf képeimet megküldöttem Gáspár János, Kasza Dániel, Jancsó József kollegáimnak. Ebédre Gáspár Jánosékhöz voltunk híva. Gáspár megnyerő külsőjű férfi; érdemei az erdélyi nevelésügy körül nem csekélyek; de úgy látszik, nagyobb theoretikus, mint praktikus. Ugyanezen napon látogatni voltunk Fosztó Ferenc curatort, Zeyk Károlyt és Mihály Károlyt. Az első sokaktól ügyes gazdának, másoktól csak *magára nézve* tartatik annak; ítéletemet felfüggesztem. Zeyk Károly végtelenül vonzó és megnyerő egyéniség; az 1847—8-i országgyűlésen szép szerepet vitt. Mihály Károly kollega költői hajlamu lelkész és tanár, élte hanyatlán; kitűnő szónoknak állítják; én még nem hallottam. Erős idegbajban szenved; azt hiszem, főszerepet a hypochondria játszik benne.

E napon kezdettem a Szabó Károly által szerkesztett «Erdélyi történelmi adatok» olvasásához; a kivont eredmények később.

2-án Az «Erdélyi történelmi adatok» olvasásának folytatása. Sok érdekes adat; a reflexiók később. Leveleket irtam. Estére kelve... Nagy Károly rajztanárhoz mentem; szép érzésű, művészi hajlamú ember, kiben lehet, jobb körülmények között a haza egyik csillaga vált volna, — most félig nyomorban él. Bizonyos Máramaros megye rajzát illető rajzokat csináltatott nála, saját és Morvai skizzei után...

3-án Későn keltem; a lapokat néztem át. Uj semmi. Zilahi henceg a M. Sajtóban. Tehetség: szerénység nélkül; fiatal gyermeknél nagy hiba; ezenkívül mindenbe vág, irodalmi avanturier törekszik lenni.

Befejeztem az «Erdélyi történelmi adatokat». Az első közlemény benne Haller Gábor naplója. Nevezetes szerepet játszott férfit I. és II. Rákóczi György idejében. Immoralis korszak. Haller uram akadémiákon kezdi, itt mindig adós, verekedik, iszik. Naplójából az akkori akadémiás tanulásról sajtóságot fogalmakat szerzünk. A tudományokat össze-vissza tanulják, s a tanárt magát fizetik. A napló naiv; néha minden harmadik lapra reá írva: itt és itt ittas.

Ugyane napon kezdettem «A fűántojások» című beszélybe, mely b. Wenkheimék esetét tárgyalja. (mutato nomine).

4-én másoltam és commentáltam két kiadtalan oklevelet II. Rákóczi György fősvénysége jellemzésére. A *Vasárnapi ujság* számára. Két iv. Átlapoztam az ujságokat. Jókai megküldötte a Hon című politikai lapot. Elhatároztam, hogy küldeni fogok neki Erdélyt illető cikkeket. Felmerült nálam egy lyrai költemény eszméje: «Gondolj reám» alapeszmével, erre a kérdésre, mikor? Gyarmati kollega feleségestől nálam volt; Felszeginé is. Az elsőnek neje itt érte volt a forradalmi ézetést, s esodásan menekült meg egy tribun segélyével, ki később férje kezébe jutván ez megmentette. Felszeginé kedves, egyszerű nő, az első festett rózsa. A szünnapok vége. Eleget dolgoztam s mégsem vagyok az eredménnyel megelégedve.

5-ik. Reggel folytattam a «Fűántojások» c. beszélyt. . . Azután ásványgyűjteményem rendezésével foglalkoztam, melyet az enyedi tanodának vagyok átadandó, érvéke $\frac{2}{10}$ -ában; bár ingyen tehetném, de nincs módom benne. . . Felszegi és Szarvadi jöttek s beszélgetésben telt el az est. Felszegi reményteljes híreket hozott Kolozsvárról az országos ügyekben. Crenville eddigi kormányzó újévkor oda nyilatkozott volna, hogy benszülött érdemes honfi álland a dolgok élére stb. Én még nem tudok örülni; messze állunk még attól, mi nekem igaz örömet okozna. Félek, hogy a mi világunk többé el nem jö. Két ellenkező vérmes remény közül — a historia mutatja — egyik sem szokott betelni, hanem valami lágymeleg közbül. Estve a II. Rákóczira vonatkozó adatokat néztem át, hogy Pákhnak felküldjem, — a képet (II. Rákócziét) Cseh nevű tanítványom elkészítvén.

8. Enyed oláhok által elpusztításának évnapija! Mennyi nyomor és fájdalom emléke! E napot itt meg szokták ülneni. Szegény Enyednek is sok ilyen ünnepe van már! Az ásványgyűjtemény rendezését befejeztem, van 536 darab. Ebből 284 külhoni. Estve keleti utazásokat olvastam.

9. Az ásványgyűjteményt illető jelentésemet az előljáráshoz megírtam és Fosztó gondnoknak benyujtám. Ott létemkor említette, hogy az előljáráshoz a jövő évre igazgatól szemelt ki. Nem vágyom reá; ez kevésbbé lelkiismeretes embernek való, mint én, kiben a kötelességérzet oly tulvitt, hogy sem éjjelem, sem nappalom nem lenne; de az iskolai ügyeket sem ismerem itt még egy, mint kellene; az is kellemetlen lenne reám nézve, hogy annyit őszbevegyült fő előtt elnököljek. Legyen sor és idő szerint! . . . Ebéd és lecke után Aranyrak írtam, felküldvén a «Kis halom» c. beszélyt s 18 forint előfizetési pénzt. Szegény János bácsi nem szerkesztőnek való. Mennyivel

jobb lenne, ha a nemzet annyira biztosíthatná, hogy egy Attilát írva, jövőjét megalapítva látná. Így sohasem fog teljesen sikerülni felemelkednie. Az est olvasmányokban tölt el; néha az irodalom sehogysem megy. Némely gyémántkiadásu hazai és idegen költőkből összeállított gyűjteményt lapoztam át. Eszembe jutott egy gyermekkorból ismerős oláh vers, mely így végződött: «Si dajnáre» s az oláhok fájdalmát mélyen kifejező ballada, melyben elveszett nemes levelükért sirnak. Ha megkaptam, átfordítanám. De kitől? Este Schiller Phädra-ját lapoztam.

10. Reggel tervezettkészítés «*Magyar aristokraták*» c. társadalmi regényemhez, mely már meglehetősen ki van kerekítve. Iránya: megmutatni, hogy tulajdonképen a nemzet minden egyes osztálya aristokratikus hajlamu s ostorozni azt és ott, ahol kell; felemelni, ahol megérdemli. A regény a forradalom alatt és után játszik... Délután francia lecke, séta és Schiller Németalföldi históriájának olvasása. Az est is ugyanezzel tölt el... Schiller históriája azon eszmét költé, hátha Apaffy történetét ily szellemben írnam meg? Ez épen jó előtanulmány lenne a «Miniszter» című tragédiához.

11. A «Fácántojások» című beszély folytatása. Befejeztem Schiller Németalföldi históriájának olvasását. Időközben eszembe jutott Cajus Grachus, mint régi tragédia mesém: valamint a Miniszter is. Ezek azt az eszmét költötték fel, hogy minden ily kedvenc mesének fogjak be papirosat s amint hébe-korba, egyikre vagy másokra hajlamom kerekedik, irjam bele... Ezt még holnap effectuálok is. Estve Schiller történetének függelékét... olvastam.

12. A megkezdett novella közbejött akadályok miatt keveset haladhatott előre; a külön füzetek készítése sincsen exequálva, talán el is marad februárig; addig majd a politika hátralévő részét dolgozom ki. A délutáni históriai órán Németalföldet illetőleg igen részletesen terjeszkedtem ki s úgy látom, hogy az ifjuságfigyelmét épen e részletek kötik le. Ez azon eszmére vezetett, nem lenne-e célszerűbb már az 5-ik osztályban egy folytonos, de terjedelmes történelmet kezdeni el, melybe Magyarország históriája a kellő helyen beékelve legyen s ezt átvinni aztán 5 éven keresztül egész a jogig. A 4 első osztályban némely chronologicai és életirati dolgokat adhatni s ily formán be lehet fejezni a históriát, az 5. és 6-ik osztályra esnék aztán, mint különben is a classica litteratura osztályaira a görög és római világ, az 1-ső éves phil-ra a középkor (s ebben Magyarország ezidei tört.) s a más két évre az ujkor, de szépen és bőven előadva; ez a tanulónak így nem teher lenne, hanem élvezet. Délután Chaignet ily című művét kezdtem olvasni «*Les principes de la science du beau*». Előszavában kedves, fiatal, naív ironak látszik. Az eredményről később.

13. Nem hiában, hogy 13-ik, de a dolgozásra nézve ugyancsak szerencsétlen nap. Alig haladtam valamit a sok vendég miatt. Időközönként mégis átfutottam az enyedi subscribáló diákok listáját 1667—1794-ig. Hittem, hogy némi historicumot talállok benne. De nincs; életrajzi adatul lehet egy és más Enyeden diákoskodott notabilitásra nézve használni. Úgyis szokás volt az is, hogy valamelyik tanár fáradságot vett a diákok után későbbi sorsukat s felírni. Mi most magunkét sem jegyezzük fel.

Mindjárt ebéd után Nagy Károly rajztanár jött, kivel némi Máramarosra vonatkozó képet csináltatok; aztán Felszegi. Ez utóbbi zugiró, annak minden sajtóságaival. Jól esik neki valamelyik szájas kritikus után becsmérőleg itélni az irodalmi korifeusokról. Ennek még Shakespeare sem jó drámairól! Szép dolog az a közvélemény együttesen, de egyénenként vajmi gyarló! Drámáról s annak szabályairól beszélvén, eszembe ötlött, hogy a kritikai igényeknek legmegfelelőbb drámái, vagy operái mese a *Sámson* lenne.

Estveli olvasmányom újra Chaignet: Aesthetikája.

15. Reggel tovább haladtam a «Fácántojásokban». Irtam egy fél ivnyit. Aztán «Nagy Laczi síremléke», egy egykori tanulótársam versei akadtak kezemben. A legnagyobb tragicum a korán halt derék fiu sorsában, hogy midőn a sors már mindent megad neki: életpályát, szeretőt, stb., akkor kell attól végképen elválnia. De hogy az atya tépje fel ily sokszorosan szive sebeit — a verseket ő adta ki — szinte megfoghatatlan. A versekben nagy költészet nincs, de szellem mindenesetre van s az ember a holt — kivált korán holt iránt mindig elfogult a jó oldal felé, — arra gondolván, hogy még több is lehetett volna.

Délben megjöttek a «Koszorú» és Családi kör első számai. Az első külseje tulszerény; de a beltartalom sem lepett meg. Az alkalmiakon kívül Tompa Ikarusza és Szász Lámpája közepes költemények. Még legjobbak az aestheticumok. Gyulai novellája plagium az első ősz hajszál eszméjének folytatása és contrastja, nem épen érdektelen előadás, de nem is szép. A másik (Cs. K.) épen olyan, mint múlt évben. Délután folytattam még a Fácántojásokat, a III-ik pontig. 4 órától 7 ig gyüleseztünk. Szomorú zavart láttunk iskolánk ügyeiben; sem a peres, sem a pénzügyek tisztába nincsenek. De most már úgy látszik komoly a kitisztázási szándék. Az én ásvány-ajánlatom is szóba jöven, Jancsó, Herepei és Hegedüs küldettek ki vizsgálatra, mit szombat estvére határoztunk.

A «Vasárnapi Ujság» nyomdaképeit vizsgálván, egy népies beszélytárgy jutott eszembe «*A nyomdász leány*». Egykor talán kidolgozzuk. Címekül a nyomdászati műszavait kellene használni. (A szerelmi hős egy író, a hősnő maga a leány).

16. A délelőtt lezakkékkal és újságolvasással telt el; csak délután foghattam irodalmi működéshez, a már említett novellához. De ez azon sujet-k közé tartozik, melyekből csak regényalakban lehetne jót csinálni. Igen sok személyt kell felölelni; már meghántam, hogy hozzá fogtam, de mindegy, már csak kidolgozom, lesz amilyen lesz. Vádolják sokszor az írókat az ily közepes műért; de ez a vád csak akkor állana, ha az ember egy pár művet írna évenként, az aztán annyival lenne fizetve, mint a hús rossz. Mindaddig, míg a szerkesztők a verseket és beszélyeket arasszal mérik, — nem megy másképpen. Ha én szerkesztő lennék, egy párhasábos kis beszélyért — ha jó — sokat adnék; a rosszért semmit, ha tíz íves is. De a dolog nyitját még Arany sem találja el. Egyszer voltam szerkesztő — lásd Szigeti Album — de én bizony nagy írónak is visszaküldöttem verseiket, ha rosszak voltak.

Estve újra Chaignet olvastam.

17. Reggel egy pár fejezettel tovább haladtam a beszélyben... Délután a francia lecke után mindjárt jöttek az ásványgyűjteményemet megvizsgálni kiküldöttek. Hegedűs, Janesó és Herepei, kikhez vendégül két szomszédomat Gáspárt és Kaszát is meghívtam... én Gáspárral iskolai ügyekről társalogtam. Különösen szóba jött a consistorium tulkapása a tanári kar, mint Bethlen Gábor örökösei és hitbizományosai felett. Ebből egykor, midőn a Mikó és Kemény-féle tekintélyek megszűnnek, még összeütközések is származhatnak. Az iskola anyagi helyzetéről több tekintetben felvilágosítást nyertem, különösen Vingárdtól. Este Chaignettől olvastam...

18. Estve valami Lessingből.

19. Ma kaptam Dr. György József halála hírét Máramarosból. Mi az oka, hogy egy-egy ember halálhíre jobban megdöbbeníti az embert? Nem az-e, ami egy még virágrakott fának kidölténél fog el, hol nem annyira a virágot, mint a hozhatandó gyümölcsöt sajnáljuk? A megboldogult annyi jó akarattal és tudománnyal még sok jót tehet vala s épen ez a veszteség különbsége csak magoknak, legfőlebb családjoknak élő s a közre áldozó emberek elvesztése felett. A boldogultat egyébként lassu halál emészté; már régen — több év óta — tartja magát veszélyes mellhájával — mint mondák, arsennal könnyítve magát. Egyébiránt az ember nem is egyszerre, hanem apránként hal meg. A haj, fogak, a gyomor, mell, karok, lábak ereje s aztán végsőt dobban a szív!

20. A leckék után báró Kemény István volt nálunk egész délig. Régi lovagias természetét a családnak ebben a férfiuban látom leginkább kép viselve. Híres lovag, de modorában igen kapkodó s egy tárgyról másra ugrál nincs állandóság az észjárásában.

Estve Lessing Emilia Galottiját olvastam. Chaignet farsztó egyfolytában.

21. A leckék után Ga'otti Emilia olvasását bevégeztem. Elég ügyes mese, emelkedettség nélkül; még csak költészet sincs benne. Egyetlen költői hely a végén, hol a haldokló Emilia ezt mondja magáról: «Eine Rose gebrochen; ehe der Sturm sie entblättert.» Emilia kevesebbet játszik, hogysem megszerethetnök. A jellemrésza a szerző tollában maradt. Mind e mellett szini bíráinktól szeretnék ha bár egy-egy ilyen drámát is látni, mielőtt bírálathoz fognak.

Délután a novellát utolsó fejezetéig (VI) megirtam.

Estveli olvasmány Lessing.

22. Reggel egy ívet irtam a novellából. Délben a Koszorú, Családi kör és Bolond Miska olvasásával foglalkoztam. Délután befejeztem a beszélyt; valamivel jobban ütött ki, mint gondoltam. Vannak, kik az efféle franciás szerkezetű novellákat szeretik. Én a beszély felől oly véleménnyel vagyok, mint a magyar tánc felől, hogy minden nótának meg van a maga tánca. Minden beszély vagy regény mesének külön alakja van s egyikhez úgy nem illik a német sentimentalismus, vagy az angol egyszerűség, mint másikhoz a francia könnyűség. Még az orosz Turgeneff-modornak is meg vannak nehézkes meséi.

Egy pár bohóságot a Bolond Miska és Üstökös számára is gondoltam.

Estve Lessing «zsidóit» olvastam el és bele kezdtem Miss Sara Sampsonba.

23. Délutáni lecke után a dévai pap tett látogatást. Egy kis ember, ki Aradon a prof. magyar tábornokok mellett volt. Dessewffy, Leiningen és

Kazinczi mellett. Leiningenről azt az adatot mondja, hogy halála előtt szót kért és mentette magát azon vád ellen, mely ellene az ítéletben felhozott, hogy t. i. Buda bevételénél az osztrák katonákon kegyetlenkedett volna; ezt határozottan meghazudtolá.

Este «Miss Sara Sampson» és «Minna von Barnhelmet» olvastam el Lessingtől. Egyik sem emelkedik fel a tragédia magasságára; a Miss Sarahban jó alak a vén kéjhölgy Marwood; a többi alak elmosódott; a Minna v. Barnhelmben még annyi sincs.

Lefekvés előtt nőmnek a «*Bujdosók*» elejét olvastam el. Lefekvés után, Lessing Freigeistjét.

24. Estve Lessing «Hamburgische Dramaturgie»-jét olvastam, mely sok jót tartalmaz.

25. Torokfájás miatt beteg és lehangolt voltam; e miatt nem írtam semmit, csak Lessing dramaturgiai jegyzeteit olvastam nagy élvezettel. Most látom, mennyit lopnak tőle a mi vad lángeszeink s új sauceal sajátjokként találják fel.

A Hamlet-féle színészekkel való jelenet azon eszmére hozott, hogy ezt a mi körülményeink között szintén lehetne vigjátéki megoldásul használni. Szép az a prolog, melyet, ha jól emlékezem, Schiller a szinpadról ír a hamburgi színház megnyitásakor. — Estvére nagyon rosszul lettem. Vajna és neje mint vendégek már ágyban kaptak.

26, 27, 28. Beteg voltam; 27-én feküdtem is csaknem egész napon. Betegségem alatt Lessing dramaturgiai jegyzeteit olvastam és őszintén megvallom, igen sokat tanultam belőle, különösen a mi irodalmunkat illetőleg is. A történeti igazságot illetőleg igazolja eddigi nézeteimet. A dráma személyei lehetnek elütők a történettől.

Betegségem alatt a «*Brandenburgi Katalin*» tragédia meséje sokat kerekedett. Eddigelé a mesére nézve megállapodásom a következő: Brandenburgi Katalin örült állati szérelemmel szereti Csákyt; a közlekedés eszköze, Zerotin nevű morva, a beteg fejedelem által gyanu alá vétetvén elkergettetik, de ez a fejedelemnő szerelmét csak fokozza s miután fél a pellengérré állítástól, Bethlen ita'ába mérget vegyit. Bethlen meghal, s Brandenburgi Katalin most Csáky karjaiba veti magát. Bethlen István azonban az erkölcsstelen nő ellen kikél s az ország őt lemondani kényszeríti Rák. Gy. részére. Katalin kiállja a gyalázatot szerelméért; de Csáky, a nagyravágó előtt a nem fejedelemnő kevésbé tetszik és hidegül; Katalin szerelme annál magasabbra hág. Kivándorlási utjokban Csáky né nem akar férjétől elmaradni. Katalin most követeli Csákytól, hogy nejét ölje meg. Ez vonakodik. Ekkor ő felfedezi, hogy férjét érette megmérgezte. Csákyt ez csak eliszonyítja s midőn Katalin a hasztalan kérések után maga lép Csákynéhoz, hogy leszúrja, — Csákyban fölébred régi szerelme s a fejedelemnő kezéből a gyilkot kifacsarva azt eltaszítja. — s nejéhez tér. — De minden még sok gondot fog igényelni. — . . .

29, 30, 31. Még folyvást beteg vagyok. A hurut mellemlre szállott. Olvasással öltem az időt. Felváltva Lessing dramaturgiai jegyzeteit, Bod Péter Polykarpusát és Kriza Székely népdalgyjteményét olvastam. Dávid F.-nek tragikus vége szép ifju feleségéért érdekes. (*beszély tárgy*) Kriza

gyűjteménye becses. Legszebbek Kőmíjes Kelemenné és Budai Ilona, ez utóbbinál szebb népballadát nem ismerek.

1. febr. E négy nap alatt Brandenb. Katalin meséje is tisztult. Ha tragédiává leendő, Csákynek nejét meg kell ölnie, ennek elbujdosni és visszajöni, hogy gyermeke lételet jelentse; ezt Csáky csak a megölés percében tudja meg.

2. Még mindig gyengélkedő egészségben a Hon számára irtam egy az erdélyi ref. egyházakat érdeklő cikket. Aztán Kriza gyűjteményét néztem végig. Azon eszmém jött, hogy egyszer a Szilágyban kísértsem meg egy hasonló gyűjtemény szerzését. Este vendégek.

4. Lessing dramaturgiáját befejeztem. Nehezen hiszem, hogy valami olvasmányból magyar színműíró többet tanulhatna. A végén Terentius «Testvéreinek» meséje egy régebbi magyar vigjáték tárgyamat «Az érzelmők» elevenítette fel nállam.

Az *Érzelmők* meséje félig tisztázva ez lenne. Egy öreg urnak van egy fogadott fia s egy igazi leánya. Ezeket össze akarná házasítani. De a fiúnak semmije, a leány pedig gazdag. Ezek csupa érzékenységből mind jobban távoznak egymástól; az öreg ur nagy bosszúságára, bár egymást szeretik. Az öreg ur komikuma abban van, hogy egyik növendékének mindig ellenkezőt kell prédikálnia, mint a másíknak; végre midőn a dolog már csaknem öngyilkosságon áll, az öreg egy státuscinnal össze hozza őket. Ez a sentimentalismus kigúnyolása lenne.

Ráthnak és Nagy Ivánnak küldöttem levelet; ez utóbbinak családom genealógiáját. Nem sokat adok ugyan az effélére, de a jövő történelmének kedvéért legyen meg. — Estve Felszegi, egy zug drámairó, hozott egy drámát olvasás végett. Óh!

5. Délelőtt Felszeginek hozzám hozott Salamon című szomorujátékát olvastam el. Rég elmondott dolgok lapidaris stylusban. Ebből ugyan sohasem lesz drámairó; ahol költői térre lépne, rügtön elbicsaklik, — compositio semmi. S erről aztán udvarias bírálatot kell mondani. Az ilyen titkos íróknak bármely ítéletet mondj, kárt tesesz. Ha kedvezőt: fellép s neveli a vad poéták számát; ha kedvezőtlen, ellenségedd teszed a társadalmi életben.

6. Estve a «Brand. Katalin» meséjét gondoltam tovább. E szerint már Csáky né házi élete fölzavarásáról van szó, s Csákyban a féltékenység felköltése a dicsvágy mellett. Egy láncsal, melyet tőle elsikkasztanak, költik fel Csáky gyanuját, melyet oly magassáig fokoznak, hogy nejét elkergeti. Ha ennél jobb és újabb akad, jobbat teszünk. A megölést ennek kell leginkább motiválni, valamint az ártatlanságot is. Zerotin nővére udvarhölgy Katalinnál; Zerotin szerelmes Csáky néba. Első jelenet az egyházból hazajövetel. Katalin szenvedélyes kitörése stb. — Estve Lessingtől «Vom Fabel».

8. Délelőtt Máramaros leírásából a várhegyet irtam meg, mintegy másfél iven; délután Bolond Miskának irtam némi bohóságokat. Azután sétával s Jancsóék látogatásával telt el az idő. Ezen a napon Apraxin hercegnő megküldötte a Budai lapokat is.

9. Délelőtt a Bolond Miska féle cikket fejeztem be. Aztán készítenő munkáimat szedtem rendbe. Ugyane nap volt F. is nálam drámájáról kérdést tenni. Elmondtam, hogy a drámának semmi kellékével nem bír. A választás szerencsét en a tárgyra nézve; a nyelv nem költői stb. Elégületlenül távozott;

hite szerint egyes jelenetek fenntartanak a darabot. Kénytelen voltam azt is megcáfolni, miután semmi új nincs bennük.

10. Estve Peretsenyi Nagy László Heroineise akadt kezembe. Haszontalanabb könyvet keveset olvastam. Lefekvéskor Raumer: «Vorlesungen über die alte Gesch.»

12. Reggel a «Koszorut» s ebben a Széchenyi szobrot illető tervet olvasván, megütköztem azon, hogy Széchenyi életéből Ormós Zs. azon momentumot akarja felfogatni, midőn mint huszár kapitány az akademiára ajánlatot teszen. E visszásság ellen, mely Széchenyit csak mint hencegő katonát mutatná fel, fellázadt hazafiúi és aesthetikai érzőletem s egy rövid cikkekéért irtam ellene a «Koszoruban». Estve részint magyar litteratura historiát, részint Raumert olvastam.

14. Szabó Károlynak levelet irtam a magyar régibb regényirodalom megismerése érdekében, melyet tanulmányozni és később megismerni szándékom. Ennek példányt szerezni Schmidt Juliánhoz fogtam, melynek olvasása annyira lekötött, hogy két nap alatt alig tudtam lemondani róla csak órákra is. A romantika és historiai iskolák fejlődését szépen ismerteti s különösen Musset Alfréd és társai irányát erősen rójja.

15. Az enyedi tanárok sorozatát állítottam be a közelebbi korszakig. Itt azonban nagy hiányok tűnnek fel, melyeket csak nehézséggel lehetend kipótolni.

16. Délután levél Ráthnak és Oesvainak. Később Opitz életrajzát fordítottam és vontam ki Kurzból s az Alstädttel egyszerre jött tanárok tanárkodási idejét tisztáztam. Estve Schmidt Julián.

19. E napon kaptam Szigetről egy az iskola nevében küldött aranyozott ezüst billikomot, tanári fáradozásaim elismeréséül; Szilágyitól szintén egy igen szép levelet. Ritka jelenet nálunk ez efféle zajtalan fáradozásért való elismerés; nálunk a francia csattanóságoknak van hatása. Délután a II.-ik levelet küldöttem fel az Enyeden felállítandó gazdasági tanintézet érdekében. Estve a «Századok legendáit» olvastam Szász K-tól fordítva. Hugo Victor költészete nem költészet, hanem fresco festészet a legvastagabb színekkel; néhol botrányos, mint például ott, hol Murad szultánban a dísznőt az Istennel állítja szembe. Lefekvésnél Schmidt Juliánt.

21. Reggel a «Tisza bölcsője» bevezetését irtam meg; a leckék után felmértem a régi collegiumot s délután egy tervet készítettem az ujhoz csak földszintre; estve ugyanezt átvittem Gáspárhoz, de nem mindenben helyeselte. Estveli olvasmány Schmidt Julián Hugo epigonjai.

22-ik. Egész napon át a tanárok életrajzait irtam.

24. Délelőtt leckék s az Athenás befejezése. Délutáni óra után a «Tisza bölcsője» folytatása... Lefekvésnél «Schmidt Barbierja».

25. Délelőtt irtam valamicskét a «Tisza bölcsőjéből» s leckék után újság-olvasással foglalkoztam... Estve irtam egy ív politikai tanítványaim számára. 9 óraker Felszei átjött Bedő Józseffel, egy elszegényedett valódi zenetalentummal, ki szerzeményeiből megható áriákat énekelt. Így vész el nálunk conservatoriumok stb. hiányában annyi szép tehetség. 11-kor távoztak. Lefekvéskor Schmidt Julián Quinetjét olvastam át.

27. Délután irtam Ráthnak és Aranyinak.

Mart. 1-én. Vendég b. Kemény István igen jó szeszélyben. Estve egy fél iv a «Tisza bölcsőjéhez». Estve Schm. Julián Dumasja.

11. Ez nap kezdettem tanulni ángolul s elfordítottam Dallos nyelv-tanából 7 gyakorlatot.

12. Levelek után lapok olvasása. Egy féliv politika. Estve két ángol gyakorlat.

13. Levelek: Vér Imrének, anyámnak, Daninak és Várady Gábornak. Leckék és 2 ángol gyakorlat. Munka a kertben.

14. Délelőtt leckék, egy kis politika-írás. Délután kerti munka és gyűlés estvig. Estve ángol-tanulás.

15. Lapok olvasása s a kis filegória rendezése, melybe egy asztalt készítettem s padot igazítottam. Délután séta az erdőre. Estve Jancsóék nálunk. Egy pár ángol gyakorlat.

16. Leckék után délelőtt gyűlés. Délután munka a kertben. Estve ángolul tanultam.

17. Leckék és kerti munka, különösen kiültetések. Estve ángol.

18. A politika folytatása, egész az utolsó fejezetig. Délután a kaszinóban az elesett kurucok emléke ügyében tett agitatióm végrehajtása. Estve József napján Jancsóéknál.

19. Leckék után délelőtt, mint délután Államtant irtam s másfél ivvel az Alkotmányi politikát befejeztem. Ezt estve is.

20. Levelekkel s kerti munkával telt el. Estve ángol.

21. Levelek után rosszul voltam s korán lefeküdtem.

22. Egész nap vendégek. Estve felé a kaszinóba mentem.

23. Tudósítás a Honba.

24. Második tudósítás a «Honba.»

26. Kinn voltunk Veszelyvel báró Kemény Istvánnál Csombordon értekeztünk a Kemény-féle levelek végett.

29. Reggel a hunyadmegyei pecsétet irtam le a Vasárnapi Ujság számára.

30. Délelőtt a Budapesti Szemlét olvastam át. Szász K. Két eposában Brunhild szépen van feltüntetve. Egy ily makacs nő megörése férfi előtt talán a legnagyobb becsesél és vonzerővel bíró tárgy. Riehl munkái ismer-tetésében Tréfort a magyar társas életre néha sok találót mond. Hibáztatja különösen, hogy leányaink nem anyákká és nőkké, hanem művésznőkké képeztetnek. Brassai kisüti, hogy «omne nutriunt ex ovo». Corregio (így!) érde-kes tanulmány.¹ Délután az «Összeesküdtek» terve. Estve ángol gyakorlat.

(Ápr.) 1. Az «Összeesküdtek» c., a későbbi cím szerint «Császárné keresztleányából» egy pár ivet elvégeztem.

2. A fennebbi beszély folytatása s ahhoz való előkészületek. Délután b. Kemény és Zeyk kisasszonyok vizitje.

3. Négy levél és a beszély folytatása a 6-ik ivig.

4. A beszély folytatása a 8-ik ivig. Estve ángolul tanultam.

5. Husvét első napján délután a befejezett beszély correcturája.

8. Indulok Kolozsvárra.

¹ 1862. LIII. füzet.

8—19-ig voltam Kolozsváron. De még kilencedikére virradólag erős mellbéli kattarust kapván, szép terveimből alig létesülhetett valami. Mégis leírtam a muzeumban «*Lupuş vajlát*» s átlapoztam a Dugonics-féle regényeket, ugy szintén Mészáros «Kartigamját», ezt már idehaza. Voltam gróf Mikónál, ki classicus íróit az enyedi tanodának ígérte.

24-én érzem magam jobban s hozzá is fogtam a Tisza bölcsőjéhez.

25-én. A «Tisza bölcsőjéből» Husztot egész a vár leírásáig befejeztem. Estve mulattató olvasmányokat kerestem.

26-án. A «Tisza bölcsőjének folytatása. Visk leírása.

27-én. Levelek Szilágyinak, anyámnak, Szöllősy B.-nak, Bikkynek, Krüzelyinek és Lászlónak. Még mindég gyengélkedő egész-éggel.

28-án. Tervkészítések a «Tisza bölcsőjéhez» a kirándulásokra nézve. Délután Jancsóné vendég. A kaszinóban voltam. Még folyvást beteges vagyok.

29-én. Délelőtt leckék és szállóültetés. Délután gyűlés, hol indítványt tettem az új oskola átalakítását és könyvtárt illetőleg. Estve könnyű olvasmányok.

30. Délután elküldöttem Aranyinak a «Császárné keresztleányát,» előbb két ívet kijavítván. Aztán a Tisza bölcsőjében dolgoztam az első kirándulást.

Máj. 15. Végre újból hozzáfoghattam a Tisza bölcsője folytatásához s ma jól elő is haladhattam benne. Estve Fáy nevelési rendszerét olvastam tovább. Egészséges nézetek, de semmi új.

16. Reggel irtam tovább. Tíz órakor kezdődött a Bethlen-ünnepély. Zatureczky és Sándor Domokos szavaltak. Az utóbbi valódi költői tehetség; kár, hogy nem sok időt jósolhatni neki. Ebédre b. Keményhez voltunk híva, hol gróf Kun Gotthárdal ismerkedtem meg, ki közelebbi időkben iskolákra nagy áldozatokat tesz. Értelmes, nemes keblű hazafi. Én két toaszt mondtam reá és a jobban értesítendő oláh népre (?). Estve Fáy-t befejeztem.

17. A Honnak az ötödik enyedi levelet küldöttem el. Sok erős labdacsozt tartalmaz.

19. Estve Mundt Aesthetikáját olvastam.

20. Folytattam a Tisza bölcsőjét s elvégeztem délelőtt a viski népéletet, délután az utat Técsőtől Szigetig. Estve újra Mundt Aesthetikájában lapoztam.

22-én a második (borsai) kirándulás; estve indulok Kolozsvárra a gr. Mikó által ajánlott könyvek átvételére.

22—27-ig Kolozsvárt elolvastam B. Kemény Gábor Enyed és vidékének elpusztítása történetét. Átnéztem a gróf hungaricáját, végeztem a pakkolásokat.

(Jun.) 17. 18. 19. A Tisza bölcsője előrészének befejezése. Huszt leírása. Estve Ranke olvasmányul.

20. Vizsga a jogászokkal politica és statusgazdaszatból

24—29-ig kielégítése a humoristicus lapoknak: Bolond Miskának és az Üstökösnek. Olvasmány: Ranke Schweici története.

(Jul.) 5—9-ig. Az első magyar költő c. beszély tervezete és 3 iv belőle. Olvasmány: Raumer ókori világtörténelme. Terv egy magyar történet írásához tanítványim számára, az uralkodó eszmék alapján.

9—13-ig. Megírtam és expediáltam az első magyar költőnőt. Tisztelgés a püspöknél, Kemény F. és Mikó grófnál, kik a szebeni országgyűlésre mentek. Raumer elolvastam a zsidóknak.

13—18-ig. Megírtam a Lisznyai Album számára kért novellát, «Az első fiu-leány» címűt. Írtam a világhistóriából egy félvét s tervet készítettem az egészre. Olvasmányul Raumer és Schlosser ó története.

19—20. Corrigáltam és expediáltam «Az első fiu-leányt».

GULYÁS JÓZSEF.

KURUCKORI VERSEK SZERZŐI.

A *Vitézi énekekben* (II. 288.) kiadott *Siralmas volt nekem...* kezdetű költeményről Varga Imre azt írja (IK. 1936. 174. l.), hogy az itt közölt 15 strófából a Szencsey-kódexben csak 14 van meg, a Thaly-közölte vers 10. strófája hiányzik. «Kuruckorinak csak ebben a formájában fogadhatjuk el, nem mint ahogy Thaly közzétette». Vargának ebben a kis részletkérdésben nincsen igaza: a versfökből ugyanis — ezt Thaly nem említi — kiolvasható a szerző neve: STEPHANUS DOBAJI. A *D*-vel kezdődő 10. strófa tehát már csak a név teljessége miatt is megvolt az eredeti versben. Thaly nem a hiányzó betűt akarta vele pótolni, mert nem is említi a versfökből olvasható nevet (Harsányi tudja, hogy a költeményt Dobai István szerezte, Ethn. 1914. 234. l.) Thaly tehát helyesen pótolta meg nyomtatványokból a kéziratot. Dobairól tudjuk (Szinyei II. 906.), hogy 1680 körül Hunyad megyében mint kitűnő zenész volt ismeretes s 1736-ban egy Naláczynak (talán a költő atyjának) ajánlott munkát írt, amely 1739-ben jelent meg. Ha ez a Dobai írta az éneket, amit támogat, hogy «híres zenész» volt, akkor az egésznek kuruckorisága bizonyos. — Thaly nem mindig olvasta ki a versfejeket, pl. a *Vidámságát szívemnek...* c. költemény versfőiben (V. E. II. 335) VISI ANNA neve van; nagyobb figyelmet érdemel a *Nevebb bár most életednek...* kezdetű, művészi költemény (II. 338.). Ennek versfői a NEMES JÁNOS nevet adják. Ha ez a költő meg a naplóíró Hidvégi Nemes Jánossal († 1688), evvel a nagyon képzett, sokat forgott diplomatával azonos, akkor az említett szerelmes vers is hitelesen kuruckori, de természetesen nem népies költemény, hanem inkább a főrangúak barokk lírájának egy emléke.

GÁLOS REZSŐ.

GYULAI PÁL EMLÉKSZEL-E CÍMŰ KÖLTEMÉNYÉNEK KÉT KIDOLGOZÁSA.

Papp Ferenc említette először, hogy Gyulai költeményeinek újabb kiadásaiiban az első kidolgozások szövegén erős módosításokat, javításokat végzett: «gyakran lényegesen változtatva.» (*Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése*. IK. 1922. 17.) Gyulainak ezt a szöveg-módosító és tökéletesítő eljárását bizonyítja egyik finom lírai remeke, az 1850-ben írt *Emlékszel-e* két kidolgozásának összevetése. A költeményt Gyulai az első szerelem (Pataki